

KÄYTÄTKÖ JULKISTA?

EERO OJANEN

*

Mihin oikeastaan perustuu suomalaisessa keskustelussa nyt niin laajalle levinnyt julkisen sektorin lyöminen ja jotenkin itsestään selvänä hyväksyttävä alasarjentaliteetti?

Julkilausuttuja perusteluja näkee lähinnä kahdenlaisia. Hyvin usein sanotaan, että julkinen toiminta on kankeaa, tuhlailevaa, tuotamatonta ym. eli sinänsä jotenkin ei-toivottavaa ja huonompaa kuin ”yksityinen” toiminta.

Laman myötä on yleistynyt perustelu, että sinänsä ehkä hyviinkin ja toivottaviin julkisiin toimiin ei kerta kaikkiaan ole varaa.

Nämä kaksi ovat usein lähellä toisiaan, mutta ainakin periaatteessa on myös eroa. Jälkimmäiseen ei liity samanlaista yleistä oletusta julkisen toiminnan negatiivisesta luonteesta.

Ja luultavasti molemmat pitävät joskus paikkansa. On asioita, joissa julkisen sektorin keventäminen voi olla paikallaan, vaikkei se olisi taloudellinen pakkokaan, ja on asioita, joissa se on perusteltu taloudellisen pakon vuoksi.

Mutta yhtä luultavaa on, että nuo perustelut eivät päde kaikissa tapauksissa. Päinvastoin takana lienee monta kertaa silkkää omanvoitonpyyntiä, joka ei vähääkään piittaa siitä, mikä vaadittavien purkutoimien kokonaisvaikutus muille ihmisille on.

Yksi syy julkisen sektorin vastaiseen mielialaan lieneekin juuri se, että jotkut sinänsä kiistattomat ja selkeästi osoitettavat epäkohdat mielletään koko ilmiötä koskeviksi ja sen perusluonteesta välttämättä johtuviksi.

Kahden ääripään, siis vahvasti perustelta-

vien purkuvaatimusten ja silkan egoistisen rosvoamisen, välillä onkin kolmas motiivien ryhmä, joka on ehkä kaikkein kiinnostavin.

Moni saattaa epäillä tai kauhistellakin jyrkkiä säästö- ja purkuvaatimuksia, mutta päätyy silti hyväksymään ne, koska ne näyttävät kerta kaikkiaan ajan hengen mukaisilta.

Purkusuuntausta vastaan ei myöskään näytä olevan mielekästä ja perusteltua vaihtoehtoa. Julkisen sektorin puolustaminen voidaan ajatella merkiksi vain vanhakantaisesta vasemmistolaisuudesta tai keskitetyn valtion ”holhousmentaliteetista”.

Tuo kolmas kanta on mielenkiintoinen myös siksi, että se voi yleisyydestään huolimatta muuttua nopeasti. Ruotsalaistutkijat kertovat havaitsemistaan trendimuutoksista, joiden mukaan julkisen sektorin pitkään alamaissa ollut arvostus olisi kääntynyt nousuun. Tähän liittyisi muitakin samansuuntaisia asenne-muutoksia, joten kysymys ei ehkä ole aivan sattumanvaraisesta ja hetkellisestä heilahduksesta.

Suomen kunnallisvaalien tuloksessa nähtiin oireita jostakin samanlaisesta. 1980-luvun oikeistolainen yksityistämishenki ei tehoa ainakaan entiseen tapaansa. Toisaalta kyse ei varmasti ole paluusta sen paremmin vanhaan vasemmistolaisuuteen kuin vanhaan julkisen sektorin suosimiseenkaan, jotka usein käyvät yksiin, mutta eivät aina.

*

On siis tarvetta pohtia uudelleen julkisen sektorin ja julkisen toiminnan käsitteitä. Yksi avain pohdintaan ovat sellaiset julkisesta sek-

torista puhuttaessa usein mainitut ominaisuudet kuin avoimuus, joustavuus, jäykkyys tai sulkeutuneisuus.

Poliittiseenkin puheeseen kelpuutetaan herkästi taloudesta peräisin oleva erottelu, jonka mukaan julkinen sektori kuuluu nimenomaan suljettuun sektoriin, kun taas yksityinen on avointa.

Ja avoimuutta on toki paljon helpompi kannattaa kuin sulkeutuneisuutta.

Kun julkinen kuitenkin sanana viittaa pikemmin avoimuuteen ja sen monet muut käyttöyhteydet päinvastoin korostavat juuri avoimuutta sulkeutuneisuuden vastakohtana, on rohjettava kysyä tuon taloudellisen kielipelin pätevyysalaa.

Onko niin, että suppea erikoistapaus, jossa julkinen todellakin voi liittyä ”suljettuun”, yleistetään liiaksi?

Houkutteleva ajatus tarjoaisi konkreettisen esimerkin siitä, miten taloudellinen ajattelu keskustelussa levittäytyy kauas omien rajojensa ulkopuolelle.

*

Samalla sanalla on tietenkin useita merkityksiä, ja julkinen jossain yhteydessä tarkoittaa hyvin erilaista asiaa kuin julkinen jossakin toisessa yhteydessä.

Mutta entä jos tärkeämpää olisi silti havaita, että eri merkitykset eivät sittenkään aivan sattumoisin kytkeydy samaan sanaan, vaan että niillä on myös jokin yhteys? Jospa julkinen sittenkin on myös samaa kuin julkinen?

Tämä avaa näköaloja esim. siihen, että julkinen sektori Suomessa nyt mielletään jotenkin itäiseksi, esim. tsarinaikaiseksi perinteeksi ja muodikas läntisyyden korostaminen on merkinnyt julkisen vähättelyä.

Kuitenkin erityisen julkisuuden syntyä esim. antiikin Ateenassa pidetään nimenomaan yhtenä länsimaisen kulttuurin perusilmionä ja myöhemmin sellaisena tunto-merkkinä, joka päinvastoin on juuri länsimaiselle kulttuurille leimallinen.

Hupaisaa on sekin, kun julkisen sanan edustajat esimerkiksi lehdistössä hyvin kark-

käästi vaativat julkisen sektorin leikkauksia.

Ehkä purkuvaatimuksiin ajoittain liittyvä itsetuhoisuus ja oman oksan sahaaminen selittyy osittain juuri peruskäsitteiden riittämättömästä analysoinnista.

*

Vastakkainasettelun ja paremmuudesta kiinaamisen sijaan voi lähteä myös siitä, että julkinen ja yksityinen ovat toisiaan täydentäviä ja siten myös toisilleen välttämättömiä asioita.

Näin kirjoitettuna asia voi näyttää helposti hyväksyttävältä, naiviltakin. Eikä tällainen yleinen toteamus tietenkään ole kuin lähtökohta. Totuus kuitenkin lienee, että sitä ei oteta kyllin vakavasti konkreettisen analyysin lähtökohtana.

Yksi keino on lähteä tietoisesti juuri käsitteen monimerkityksellisyydestä ja siitä, että paras ”julkisen” määritelmä on yksinkertaisesti se, joka onnistuu mahdollittamaan itseensä mahdollisimman monta sanan erilaisista merkityksistä. Täysinhan mikään määritelmä ei koskaan sanan käyttöä kata.

Toiseksi pitäisi siirtyä julkisesta sektorista pikemmin julkisen toiminnan käsitteeseen. Tämä on tarpeen julkisen erityisluonteen selvittämiseksi, koska silloin nähdään, että kysymys julkisesta on olennaisesti kysymys moraalista, ja vielä tarkemmin ottaen moraalisen toiminnan erilaisista aspekteista.

*

Tai entä jos otettaisiinkin aivan vakavasti vanha, kaikkien tuntema mutta kuitenkin nykyään hyvin vieraaksi koettava ajatus, että julkinen toiminta on yhteisen edun toteuttamista?

Kova argumentti tätä vastaan on, että se ajatushan ei käytännössä toteudu. Mutta mitä sitten? Kyseessä ei ole ensi sijassa asioiden empiiristä tilaa kuvaava väite vaan ideaali ja päämäärä, jonka mukaan toimintaa tulee arvioida. Julkinen valta ei siis voi perustella mitä tahansa toimiaan sillä, että ne ovat yleisen edun toteuttamista, vaan päinvastoin noita toimia tulee arvioida yleisen edun näkökulmasta.

Toinen vastaväite on, ettei etenäkään pirstoutuneessa yhteiskunnassa ole olemassa mitään yleistä etua.

Tämäkin on enintään osatotuus. Esimerkiksi ympäristönsuojelu on yhä konkreettisemmin ja kouriintuntuvammin nimenomaan yleinen etu, joka eri ihmisille ja ryhmille ilmenee erilaisilla ja ehkä ristiriitaisillakin tavoilla, mutta joka silti on kaikkia koskeva tosiasia.

Ja jos valtiossa ei ole kysymys vain eri ryhmien ja yhteiskuntaluokkien välisistä suhteista vaan myös ihmisten ja ympäristön suhteista, tämä jo itsessään asettaa uuteen valoon edelleenkin hyvin suosituksen marxilaistyyppisen asenteen, joka haluaa kumota myytin yleisetua ajavasta valtiosta ja sen sijaan osoittaa valtion luokkaluonteen.

Ehkä julkisen sektorin ja julkisen toiminnan näkeminen juuri luonnon kautta konkre-

tisoi myös sitä, mitä yleisen edun ja kokonaisuuden ajaminen ylipäättään tarkoittaa. Pitkäjänteinen ympäristöstä huolehtiminen on nyt välttämätöntä jo niillekin, jotka sitä käyttävät lyhytnäköisesti hyväkseen.

Tämä ei tarkoita edellä mainitun moraalisien aspektin palauttamista pelkkään ekologiseen. Julkinen toiminta ei voi vain naiivisti lähteä ”luonnon ehdoista”, vaan se on toimintaa, johon aina välttämättä sisältyy ajatus moraalista kannanotosta ja jonka tuottavuutta, menestyksellisyyttä, kannattavuutta ei siten voi arvioida ilman moraalisen aspektin olennaista merkitystä.

Sen sijaan voi hyvinkin olla, että eettinen ja ekologinen jollain tasolla käyvät yksiin. Entä jos eettisen ja ekologisen näkeminen ei vain olennaisina vaan myös toisiinsa liittyvinä aspekteina avaisi tietä juuri julkisen toiminnan erityisluonteen ymmärtämiselle?